

1973 Petrol Krizi ve Uluslararası Ticaret Açısından Doğurduğu Sonuçlar

Fatime Nas¹

Özet

Enerji kaynağı olan petrole bakıldığında tarihsel süreç içerisinde 1973'ten sonra petrolün değerinin arttığı görülmektedir. Çalışmada uluslararası ticaret açısından 1973 petrol krizi ile bu krizin neden ve sonuçları incelenerek, petrolün önemi ve uluslararası ticarete yön verebilecek düzeyde etkili bir güç olduğu irdelenmiştir. Petrole sahip olma isteğine bağlı olarak gelişen ilişkiler, gerilimler, savaşlar bu kaynağın ve dolayısıyla çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Konu eldeki verilere bağlı olarak uluslararası ticaret ile ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmada uluslararası ticarete petrolün öneminin daha da arttığı görülmüştür.

1.GİRİŞ

Günümüzde küresel ekonomiyi ekileyen bir çok farklı unsur olmasına rağmen petrol bu unsurlardan önemli birini teşkil etmektedir. Petrol fiyatlarında meydana gelen değişiklik sadece enerji piyasasını etkilemekle kalmayıp diğer sektörleride etkilemektedir. 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi sadece petrol üreticisi konumunda bulunan ülkelerin ekonomilerini etkilemekle kalmayıp, dünya ekonomisine yön veren bir çok üretici konumunda bulunan ülke ekonomileri üzerinde de etkili olmuştur.

1973 petrol krizi yirmi yıllık bir sürecin sonucunda gerçekleşmiş olsa da bu durum petrolü hiç olmadığı kadar önemli kılmıştır. Bu sürecin sonucunda hem Ortadoğu'da hem de tüm dünyada yeni bir süreç başlamıştır. Bu tarihten sonra dünya genelinde petrol üretici-tüketici ilişkilerinde önemli değişikliklere yol açmış ve dünya ekonomisini derinden etkilemiştir.

1 Dr., fatimenas@hotmail.com, ORCID: 0009-0000-4025-8725

1.1. Araştırma Alanının Yeri Ve Sınırları

Araştırma alanı Ortadoğu bölgesini içermektedir. Ortadoğu bölgesi sınırları için birçok farklı görüş mevcuttur. Bu tanımlardan en geniş olanına bakacak olursak; doğuda Hindistan'dan, batıda Fas'a, kuzeyde Türkiye ve İran'dan, güneyde Habeşistan'a kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Var olan daha dar tanımlar ise, yine en kapsamlı olan çerçevesi içerisinde değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın konusu açısından, petrolle ilişkisi olan politik gelişmeler önemli olduğundan, Ortadoğu bölgesinin sınırlarını da bu doğrultuda sınırlamak gerekmektedir. Böylece, petrol çerçevesinde oluşan politik gelişmeleri veya bu sebeplerden etkilenen Ortadoğu ülkeleri yukarıda söz edilen en kapsamlı tanım içine girenler, incelemede Ortadoğu kapsamı içinde sayılmıştır. Bu tanıma göre, Kuzey Afrika'nın batı ucundan doğuda İran'a, kuzeyde Türkiye'den güneyde Arap Yarımadası'nın güney ucuna kadar uzanan bir bölge çalışmanın kapsamı içinde ele alınmıştır (Gürel, 2018, s. 52).

1.2. Araştırmanın Amaç Ve Kapsamı

Uluslararası ticaret bağlamında 1973 petrol krizi ile petrolün önemi hem bölgesel hem de küresel olarak ne gibi sonuçları doğurduğu incelenmiştir. Bu bağlamda ülkeler arası ilişkiler, politikalar ve yaklaşımlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Enerjiye olan ihtiyacın gittikçe önem kazanması küresel güçler için çok önemli bir hal almıştır. 1973 yılında gerçekleşen petrol krizi bir kısmının da yeniden oluşturulması küresel güçlerin dış politikalarının ve ticaretinin belirlenmesinde etkili olmuştur.

Yapılan bu çalışmada; öncelikle kavramsal çerçeve çizilmiştir. Bu başlık altında Merkantilizm ve sömürgecilik kavramları incelenmiştir. Petrolün enerji kaynağı olarak kullanılması, enerji kaynaklarının güvenliği ve OPEC hakkında bilgilere değinilmiştir. Birinci bölümde ise 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi ve bu dönemde Ortadoğu'da ki genel durum değerlendirilmiştir. Bu başlık altında Ortadoğu ülkelerindeki petrol rezervleri, petrol krizinin nedenleri, kriz dönemindeki diplomatik ilişkiler ve krizin sona ermesi konularında değerlendirme yapılmıştır. İkinci bölümde ise 1973 yılındaki petrol krizinin ardından meydana gelen belli başlı gelişmelere yer verilmiştir. Bölümün alt başlıklarında petrol değerlerinin yükselmesi, OPEC'in güçlenmesi, krizin sonrasında ortaya çıkan uluslararası ticarete olan etkilerine değinilmiştir.

1.3. Kavramsal Çerçeve

1.3.1. Merkantilizm ve Sömürgecilik

XV. yüzyılda gerçekleşen coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform süreçleri; genelde dünyayı özelde ise Avrupa'yı derinden etkilemiş ve birçok açıdan değiştirmiştir. Yaklaşık 300 (XV-XVII) yıl Avrupa'nın ekonomik sisteminin temelini merkantilizm oluşturarak XV. yüzyıldan itibaren Avrupa'da hâkimiyet süren skolastik felsefeye karşıt bir hareket olarak belirlemiştir (Özsel, 2017, s. 320). Bu aşamadan sonra Rönesans ve Reform hareketleri sonrasında kilisenin ve feodalitenin toplum üzerindeki egemenliğinin sonlandırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Sistemin temelini kilise baskısının azalması sonucunda artmaya başlayan maddi değerler oluşturmaktadır. Coğrafi keşiflerden sonra değerli madenlerin Avrupa'ya taşınması (altın ve gümüş gibi) ve bu madenlerin gittikçe önemli bir hale gelmesi özellikle altın ve gümüşün çokluğu devletlerin gücünün bir göstergesi halini almıştır.

Merkantilizm iki farklı kaynaktan beslenmiştir. Bunlardan birincisi devletlerin sahip oldukları altın ve gümüş madenlerinin işletilip hazineye aktarılmasıdır. İkincisi ise devletlerin altın ve gümüş madenlerine sahip olmaması durumunda farklı hammadde alıp işleyerek ihraç etmesi, karşılığında da altın alıp hazinenin doldurulmasıdır. Merkantilizmde devletlerin çok önemli bir rolü vardır. Çünkü devlet hammaddeyi sağlamak için politikalar geliştiren, üreticiyi koruyan, üretilen ürünlerin ithalatını yapan ve yeni pazarlar oluşturan bir güç konumundadır.

XVIII. yüzyıl merkantilizm için yeni bir aşamayı ifade etmektedir. Gerçekleşen sanayi devrimiyle, merkantilizme ciddi eleştiriler başlamıştır. Bunun sonucunda liberal ekonomiye ve sömürgecilik sistemine yoğunlaşma görülmüştür. XVIII. yüzyıldan sonra giderek önem kazanan sömürgecilik sistemi hammaddeye bağımlılık göstermiştir. Özellikle XX. yüzyılda ekonomik sistem yüzünü enerji kaynaklarına çevirmiştir. XVIII. yüzyılda sömürgelerini kaybeden Portekiz ve İspanya karşılığında İngiltere büyük bir sömürü imparatorluğunu kurmuştur. XVIII. yüzyılda nüfusun artması, sanayi için hammadde ve üretilen ürünler için gereken pazar alanlarının genişlemesi sayesinde sömürgecilik giderek yaygınlaşmıştır. Sömürgeci güçler sömürdükleri alanların başka güçlerin eline geçmesini engellemek ve sömürü alanlarını daha da genişletmek için siyasi güçlerini kullanmaktan da geri kalmamışlardır (Uçarol, 2015, s. 346). Avrupalı güçlerin sömürgeler üzerinde kontrolü sürdürme yöntemleri değişken yapıya sahiptir. Bilim insanları resmi ve gayri resmi sömürgecilik ayırımı yapmışlardır. Bu ayırımı niteliksel değil nicelikselidir. En başta Britanya, Hindistan'daki dolaylı

hâkimiyetinde olduğu gibi siyasal işlevler üstelenmeksizin ekonomik ve askeri tahakküm aracılığıyla kontrol uygulayarak gayri resmi sömürgeciliği benimsemiştir. Ama nihai otorite orada oturan birinin ya da Britanya temsilcisinin elindedir. Resmi emperyalizmde ise Avrupalı güç, bir bölge üzerinde hamilik statüsünü üstlenerek sömürgeyi doğrudan yönetmiştir (Merriman, 2018, s. 916).

1.3.2. Enerji Kaynağı Olarak Petrol

Enerji modern tanıma göre iş yapabilme yeteneğini veya iş yapabilme yeterliliğini ifade etmektedir Esas olarak enerji hayatın temeli olmakla birlikte insanoğlunun sahip olduğu bütün gelişmelerin de temelini oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde insanoğlu dönemin şartlarına bağlı olarak çeşitli enerji kaynaklarını kullanmıştır. İlk dönemde canlıların enerjisinden faydalanan insanoğlu, XIX. yüzyıla gelindiğinde gerçekleşen sanayi devrimiyle başka bir aşamaya geçmiştir. İlk dönem kömürden faydalanılmış, petrolün keşfiyle de enerji kaynağı daha önemli bir hal almıştır. Latince kökenli bir kelime olan petrol, “petra” taş ve “oleum” yağ anlamına gelen kelimelerden türetilmiştir. Petrol yeraltındaki kayaçların gözeneklerinde bulunan petrol katı, sıvı ve gaz olmak üzere üç farklı formatta bulunmaktadır (Acar, vd., 2011, s. 3-4-5).

Dünyanın farklı coğrafi bölgelerinde yer alan petrolün oluşum teorilerine göre petrol inorganik ve organik olarak sınıflandırılmaktadır. Buna göre inorganik teoride laboratuvar ortamında inorganik maddeler kullanılarak üretilen metan, eten, aseton ve benzol gibi hidrokarbonların elde edilebilmesi kanıt olarak gösterilmesiyle, organik teori de ise; petrolün kaynağının fosil bazlı olduğu ve yaklaşık 500 milyon yıl önce yaşamış basit organizma bazlı olduğu kanıtlanmıştır (Üşümezsoy, 2006, s. 98).

Petrolün kısa tarihine baktığımızda; Rusya 1825’lerde petrol çıkarmaya ve kullanmaya başlamıştır. Bilinen ilk materyal kullanılarak çıkarılan petrol 1846’da Bakü’de gerçekleşmiştir. XX. yüzyılın başına kadar Rusya ihtiyacı olan bütün petrol üretimini Bakü’de yer alan Apşeron Yarımadası’ndan temin etmiştir. 1850’lerde de Kanada ve ABD’de petrol üretimine başlanmıştır. 1800’lerin sonlarında ABD’de üretim yıllık 50 milyon varile ulaşmıştır. 1863’de Peru’da, 1885’de Endonezya-Sumatra’da petrol bulunmuştur. 1800’lerin ortasına denk düşen ikinci sanayi devrimiyle, demir, çelik, elektrik üretimi, kimyasallar gibi alanlarda büyük gelişmeler yaşanmıştır. Ancak asıl devrim 1886’da Almanya’da otomobillerde içten yanmalı motorların kullanılmaya başlanması ile olmuştur. Bundan birkaç yıl sonra Atlantik’in öte yakasında Ford ilk otomobil üretimini gerçekleştirmiştir. Gelişmeler sadece otomobil ile sınırlı kalmamıştır. Buhar makinelerinden petrolün yakıt olarak

kullanıldığı makinelere ve jeneratörlere kadar birçok makinede petrole geçiş dönemi başlamıştır (Karataş, 2016, s. 167).

1.3.3. Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği kavramı özellikle 1970'lerden itibaren yoğun olarak kullanılmıştır. Enerji güvenliği kavramı devletler için çok önemli olup, enerjiye olan ihtiyaç çeşidinin artırılması, güvenilir bir şekilde temin edilmesi, doğaya uyumlu enerji oranlarının artırılması ve de en uygun fiyatla temin edilmesini ifade etmektedir. Güvenli bir şekilde ihtiyaç oranının karşılanması, devletlerin ihtiyaç duydukları oranda enerji kaynağını sürekli bir şekilde yani kesintisiz temin edilmesidir. Bu doğrultuda kısaca, gelişmiş devletlerde, enerji ihtiyacının teminin yanında enerji uygun fiyat ve çevresel planları öncelik haline getirmeyi de hedeflemektedirler (Pamir, 2009, s. 57).

Enerji kaynaklarının sınırlı olmasının yanında, gelişen bilimle ve yeni rezervlerin keşfedilmesi ile petrol oranı artmaktadır. Fakat bu gelişmeler yaşanırken özellikle dünyada meydana gelen siyasi gelişmeler, temin edilebilmesini, maliyetinin yüksek olması ve belirli bölgelerde bulunması büyük oranda enerji kaynaklarının temin edilebilmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca petrol bölgelerinde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar petrol talebinin temin edilebilmesi için yatırım oranlarının artırılmasını da zorunlu kılmaktadır.

Günümüzde uygarlıklar çatışması ve küreselleşme ile birlikte iç-dış politikaların değişkeni, iç gelişmenin ana araçlarından olan petrol; dış ilişkilerin ve dış etkinliğin de önemli kaynağı değerindedir (Harunoğulları, 2017, s. 122). Nitekim petrol kaynaklarına sahip olmak üzerinde söz sahibi olmak devletlerin dünya üzerinde söz sahibi olmasını sağlamakta petrolü bir yaptırım gücü olarak da kullanma imkânı sağlamaktadır. Esas olarak bu yaptırım sadece petrolün bulunduğu coğrafi bölgeleri tek değil, petrol ile ilişkili olan her türlü ticari unsurları da kapsamaktadır. Küresel boyutuyla petrolün bir yaptırım gücü olarak kullanılabilmesi petrole sahip olan devletlerin vermiş oldukları mücadele de başarılı olmanın yanında, bu başarıyı sürdürebilmelerinde de son derece önemlidir.

1.3.4. OPEC

Özellikle 1945'ten sonra ABD ve Avrupa'nın petrole duyulan ihtiyacının artması, petrolün temin edilebilmesi için sadece Ortadoğu bölgesinden tek değil başka bölgelerden de temin edilmesine yönlendirmiştir. Bu durum ise Ortadoğu petrol varil fiyatının düşmesine neden olmuştur. Bu dönemde Ortadoğu petrol varil fiyatı 2,2 dolardan 1,7 dolara gerilemiştir. 1957'ye

kadar devam eden bu durum, 1957'de ise tersine dönerek petrol-dolar değerini değiştirmiştir. Dolayısıyla %25 oranında petrol varil fiyatı artmıştır. Özellikle bunda Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi etkili olmuştur. Daha sonra ise ve Sovyet bloğunun, blok dışı ihracatını gerçekleştirmesi petrol piyasasında arz-talep açısından bir dengesizlik durumu yaratmıştır (Gürel, 2018, s. 160). Sovyetlerin petrol ihraç etmesi petrol ithal eden hükümetlerce ya durduruldu ya da fiyat aşağı çekilmiştir (Yergin, 2017, s. 493).

Petrole duyulan ihtiyacın kullanılanından daha az olması bir fazla kapasitenin oluşmasına neden olmuştur. Bu durum çok geçmeden petrol varil fiyatını da etkilemiştir. 1960 yılına gelindiğinde ise açıklanan petrol varil fiyatı 1953 yılının fiyat açısından daha da aşağı çekilerek 1957 fiyatına bu sefer %15'lik bir düşüş sağlamıştır. Böylece 1950'de petrol varil fiyatı 1,71 dolar iken, 1953'de 1,93 dolara yükselmiş, 1957'de ise 2,8 dolara çıkmıştı. Suudi Arabistan ihraç etmiş olduğu petrol varil fiyatını 1959'da 1,9 dolara, 1960'da ise 1,8 dolara düşürmüştür (Gürel, 2018, s. 161).

Bu durum ise petrol üreticisi ülkelerin ellerindeki en önemli kaynak üzerinde hâkimiyetlerini arttırmayı başarmaları için belli ölçüde ortak hareket etmelerini gerekli kılmıştır. Esas olarak petrol üreticileri arasındaki iş birliği ilk kez Venezüella'nın teşvikiyle başlamıştır. Venezüella Hükümeti ülkelerinde petrol çıkaran şirketlerin sahip oldukları yarı yarıya imtiyazlarını bölüşmelerini talep etmiştir. Venezüella petrol şirketlerinin kendilerini bırakıp daha kazançlı hale gelen Ortadoğu ülkelerine yönelmelerini engellemek için Ortadoğu'ya elçiler göndermiştir. Elçiler vasıtasıyla yarı yarıya kar paylaşımı fikrinin yayılmasını sağlamıştır. Ancak petrol üreten ülkeler arasındaki iş birliği fikri etkin olamamıştır. Bunda özellikle petrol üreten Ortadoğu ülkelerinin gelirlerinin ciddi bir şekilde düşürüleceğini fikri etkin olmuştur. 1960'da Venezüella bu sefer petrol üreticilerinin ortak çıkarlarını temsil eden bir örgüt kurma düşüncesiyle bölgeye tekrar temsilciler göndermiştir. Venezüella Hükümeti durumdan etkilenen dört hükümetle (Kuveyt, Suudi Arabistan, İran ve Irak) görüşmeleri başlatmıştır (Gelvin, 2016, s. 326). Bu görüşmeler sonucunda 10-14 Eylül 1960'da Bağdat'a toplanan Konferansta Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kurulmuştur (OPEC, 2019).

2. 1973 PETROL KRİZİ VE ORTADOĞU'DA GENEL DURUM

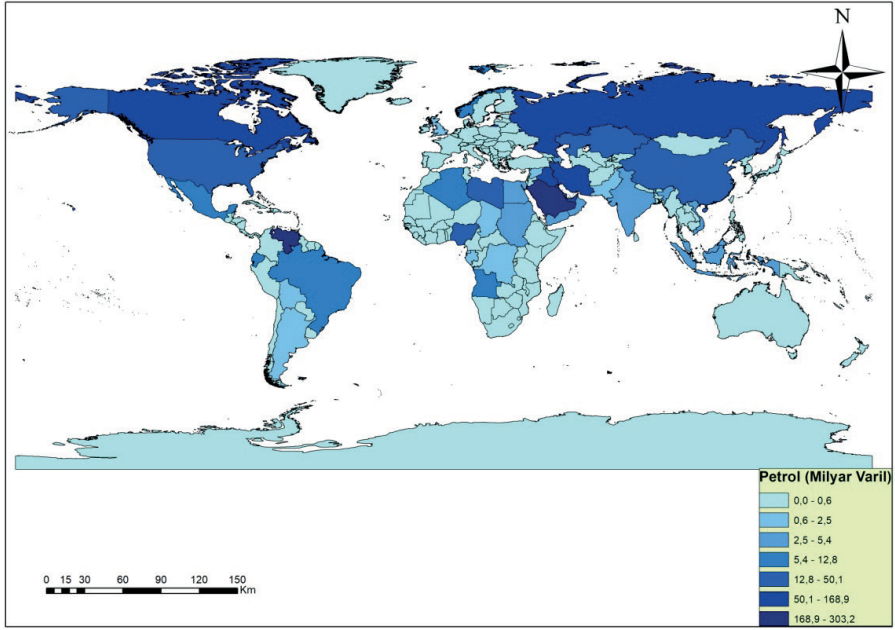
2.1. Ortadoğu Ülkelerinin Petrol Rezervleri

Petrolün oluşması, göçü, birikmesi ve korunması için organikçe zengin ve ısısal olarak olgunlaşmış kaynak kayaçların, gözenekli-geçirgen hazne kayaçların, verimli yaygın örtü kayaçlarının olmasının yanında petrolün

göçü ve kapan oluşumu arasındaki uygun zaman ilişkilerini içeren petrol sisteminin tüm elemanlarının ve süreçlerinin mevcut olması gerekir. Ortadoğu ise bütün bu özelliklere sahip olmakla birlikte en kaliteli petrol rezervlerini de barındırmaktadır (Sorkhabi, 2016).

Ortadoğu petrol açısından dünyanın en zengin bölgesi konumundadır. Bu durum tek başına Ortadoğu'yu önemli kılmaktadır (Yılmaz, 2016).

Şekil 1: Petrolün Dünya Dağılışı Haritası

Tablo 1: Orta Doğudaki OPEC Ülkeleri

Ülkeler	Rezerv/Milyar (Varil)	
	1973	2017
Suudi Arabistan	164, 500	266,26
İran	66, 000	155,60
Irak	35, 000	147,22
Kuveyt	72, 000	101,50
Libya	26, 600	48,36
Cezayir	7,7 00	12,20
Katar	6, 000	25,24
Birleşik Arap Emirlikleri	33, 920	97,80

Kaynak: BP Statistical Review.

Ortadoğu dünya petrol rezervleri açısından önemli bir yere sahiptir. 1950'lerden itibaren her geçen zaman Ortadoğu petrollerinin üretim miktarı da artmıştır. Örneğin 1950'lerde Ortadoğu'dan temin edilen miktarı dünya genelindeki oranı %52 oluşturmaktaydı, 1970'lere gelindiğinde bu oran %56'ya çıkmıştır (60 Years BP Statistical Review of World Energ, 2011).

Ortadoğu bölgesinden temin edilen petrol diğer bölgelerden temin edilen petrol ile kıyaslandığında Ortadoğu petrolünün maliyetinin daha düşük olduğu görülmektedir. Çünkü Kuzey Irak dışında bütün Ortadoğu petrol kaynakları deniz kıyısına yakın yerlerde bulunmaktadır. Bu ise, petrol ithal eden merkezlerle ulaşımı kolaylaştırmakta ve maliyeti de düşürmektedir. Diğer yandan açılan petrol kuyularından yeryüzüne petrolün çok derine inmeden çıkarılması, yatırım masrafını azaltmaktadır. En önemli neden ise, Ortadoğu'da üretim çok büyük rezervlere sahip olan petrol kuyularından sağlanmasıdır. Bu durum ise açılan kuyulardan kuyu başına elde edilen petrol oranını arttırmaktadır. Tüm bu doğal şartların yanında Ortadoğu'da ucuz petrol üretimini sağlayan başka faktörlerde vardı. Özellikle medeni hukuk ve İslam hukukunun yaygın olduğu Ortadoğu bölgesinde toprak altı varlıklar özel mülkiyet değil, kamu mülkiyeti sayılmaktadır. Bundan dolayı örneğin, ABD'de özel mülkiyet başı kuyunun açılması üretimin oranını düşürmekte, dolayısıyla Ortadoğu'da görülmeyen bu yapı üretimin çok olmasını sağlamaktadır (Gürel, 2018, s. 55).

2.2. Krizin Nedenleri

Her ne kadar 1973 petrol krizi Arap-İsrail savaşının sonucu olarak görülse de esas olarak 1973 petrol krizinin temelinde iki sorun vardır. Ayrıca 1973 yılı petrol açısından kriz yılı olmuş olsa da temelde bu kriz en az bir yirmi yıl geçmişe sahiptir. Başka bir ifadeyle, Ortadoğu petrolü bağlamında iki temel problemi olmuştur. Bunlardan birincisi, Ortadoğu'da petrol arayan, üreten genellikle batı kökenli şirketler, ikinci sebep ise, 1948'de kurulan İsrail devleti ve bunun sonucunda 1967'de gelişen Arap-İsrail savaşındır diyebiliriz.

2.2.2. Milliyetçilik Hareketleri

Milliyetçilik hareketlerine özellikle batı kaynaklı şirketler ve Süveyş Kanalı'nın millileştirilme süreci etkili olmuştur.

Batı kaynaklı şirketler gerek Ortadoğu ve gerekse dünyanın birçok yerinde petrol araması yaparak ve üretilen petrol ticaretinin gerçekleştirilme konumunda bulunmaktaydılar. Konunun önemi açısından ticari amaçlı tarihsel süreçten başlayarak petrol şirketlerine daha ayrıntılı bakmak gerekirse;

Ticari amaçlı petrol üretiminin başladığı ilk ülke olan ABD’de petrol üretiminin temini ve ticari olarak denetleyen ilk büyük şirketin ortaya çıkışıyla petrol için bambaşka bir dönem başlamıştır. 1870’lerde bir milyon dolar anaparaıyla kurulmuş olan Standard Oil Şirketi, 1872’de yaklaşık kırk milyon dolarlık petrol ihracatını gerçekleştirmiştir. Bu ise ABD’nin toplam ihracattaki payının %25’ine denk gelmiştir. Ticari amaçlı kurulmuş olan bu şirket ABD’de petrol sanayisinin %80’ini ve petrolün taşınması konusunda kontrol merkezini elinde bulundurmaktaydı. ABD içinde özellikle siyasal olsun, ekonomik olsun birçok açıdan etkili hale gelen bu şirket küresel pazarlara da açılmak ihtiyacını da duymuştur. (Gürel, 2018, s. 62). Standard Oil şirketi 1911’de ABD tekel yasalarına aykırı olduğu gerekçesi ile mahkeme kararıyla 34 şirkete bölünmüştür. Bu şirketlerden ikisi Rockefeller’in, Exxon şirketi ve bir diğeri olan Mobil adını alan Scony şirkettir (1999’da ise bu iki şirket birleşerek Exxon Mobil şirketini oluşturmuşlardır) (Karataş, 2016, s. 169).

İngiliz Shell şirketi ise 1887’de taşımacılık ve ticari alanda faaliyet gösteren şirket daha sonra Fransız Rosthschild ailesiyle iş birliği yaparak Uzakdoğu’ya petrol ticaretini gerçekleştirmekteydi. Hollanda’nın Royal Dutc şirketi ise 1890’larda Sumatra’da petrol üretimini sağlamak için kurulmuştu. İngiliz Shell ve Hollandalı Royal Dutch 1907’de ‘Royal Dutch Shell’ adı altında (SHELL) birleşmiştir (Karataş, 2016, s. 169).

Diğer önemli petrol şirketi ise özellikle İran’da faaliyet gösteren D’Arcy’dır. İngiltere Hükümeti D’Arcy’nin hisselerini alarak Anglo-Persian Oil Company şirketini kurdu. Anglo-Persian Oil Company, Royal Dutc Shell ve çeşitli Alman hissedarlarını birleştirerek ortak bir girişim sağladı. The Anglo-Persian Oil Company hisselerin %50’sine sahipken diğerleri %25 hisseye sahiplerdi. D’Arcy’nin sahip olduğu imtiyazlardan sonra uzun süre petrol imtiyazları konsorsiyumlara verilmiştir. XX. yüzyılın ilk otuz yılındaki imtiyazlar başka yönlerden de birbirine benzemektedir. Nitekim D’Arcy imtiyazı gibi (altmış yıllıkına anlaşılmıştır) diğer anlaşmalarda genellikle altmış veya yetmiş beş yıllıkına dair idi. Çok geniş bir coğrafyayı, örneğin İran’ın tamamen hepsini veya Kuveyt’in tümünü kapsamaktaydı. Konsorsiyum, faydalanmadan üretime, rafineden nakliye ve pazarlamaya kadar petrol endüstrisiyle ilgili bütün faaliyet alanlarında tek hak sahibi olarak kabul ediliyordu. Bütün bunlar karşılığında konsorsiyum sadece imtiyazı veren devlete belli bir ücret ödüyordu. 1950’lerden sonra konsorsiyumlar petrol üreticisi ülkelere kazançlarından belli bir hisse ödemeye başlamıştır. Fakat bu çok cüziydi çünkü üretilen petrolün miktarını ve fiyatını belirleme yetkisi petrol üreticisi ülkelere değil konsorsiyumlara aitti. Nitekim XX. yüzyıldan başlayarak elli yılı aşkın bir süre boyunca Batı Ortadoğu’nun petrol

kaynaklarını Ortadoğu'nun neredeyse hiçbir müdahalesiyle karşılaşmaksızın ve nerdeyse hiçbir menfaatine dayanmadan çok az bir ücret karşılığında kullanmıştır (Gelvin, 2016, s. 326).

Fakat 1950'lerden itibaren dünya petrol fiyatlarını etkileyecek bir gelişme yaşanmıştır. Bu ise Ortadoğu'da geçerli olmaya başlayan 50-50 olarak anılan hisse anlaşmalarıdır. Esas itibarıyla ilk 1948 yılında bu tarz anlaşma yapan ülke Venezüella'dır. Bu tarz anlaşmalar 1950'de Suudi Arabistan'da, 1951'de Kuveyt'te, 1952'de Irak, Bahreyn, Katar ve İran'da gerçekleşmiştir (Gürel, 2018, s. 146).

1950-1960 yıllarında Ortadoğu'daki millileştirme hareketlerinden petrolün ulaşımı konusunda da bazı gelişmeler yaşanmıştır.

Bunlardan ilki olan Mısır lideri Nasır'ın Süveyş Kanalını millileştirme kararıyla başlayan süreç, Basra Körfezi'nden taşınan petrolün engellenmesiyle olmuştur. Bu süreç özellikle İngiltere ve Fransa tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Buna tepki olarak Fransa ve İngiltere birleşerek Kahire'ye saldırmışlardır. Daha sonra ise, ABD, Sovyetler Birliği ve BM'de araya girmesiyle bu durum sona ermiştir. Nasır'ı yenmeyi hedefleyen İngiltere ve Fransa Nasır'ı yenmek bir tarafa Nasır'ın daha da güçlü çıkmasına sebep olmuşlardır (Karataş, 2016, s. 180).

2.3. Kriz Döneminde Diplomasi

Yukarıdaki gelişmeler doğrultusunda 1973 yılında Ortadoğu ülkeleri petrol perspektifi doğrultusunda politikalar izlemeye başlamışlardır.

1973 Eylül ayında Viyana'da toplanan OPEC üyesi ülkeler petrol şirketleri ile yeni bir anlaşma yapmak için çağrıda bulundular. Daha önce yapılan anlaşmaların önemini yitirdiğini OPEC ülkeleri, şirketlerin pazar fiyat artışından elde etmiş oldukları karları bu sefer kendileri için talep etmeye başlamışlardır (Yergin, 2017, s. 564).

1973 yılında gerçekleşen Arap-İsrail savaşına ilk tepki Irak'tan gelmiştir. 7 Ekim 1973'te Irak Hükümeti'nin yayınlamış olduğu bildiride Arap Milletine saldırının gerçekleşmesi, batının İsrail'e iş birliği yapması sebebiyle, ABD petrol şirketleri olan Mobil-Exxon Petrol Şirketindeki %23,75'lik hissesini millileştirdiğini ilan etmiştir. 21 Ekim'de ise Hollanda kökenli olan Royal Dutch-Shell şirketinin yine Basra Petrol Şirketine hisselerini devretmiştir. Esas itibarıyla Irak İsrail'e yardım eden ABD ve Hollanda'yı görmekte ve dolayısıyla onlara bir tepki geliştirmiş olmaktaydı. Diğer yandan Irak bu girişimlerde bulunurken diğer Ortadoğu ülkelerinin de ABD'ye petrol ihracatlarını durdurmalarını istemiştir. Irak'ın bu faaliyetleri üzerine Kuveyt,

petrolün bu savaşta nasıl bir rolü olabilir görüşmeleri için OPEC üyelerini Kuveyt'te toplanmak üzere davet etmiştir (Armaoğlu, 1989, s. 358).

Viyana'dan ABD'ye dönen, ABD petrol şirket temsilcileri dönemin ABD başkanı olan Nixon ve Dış İşleri Bakanı olan Kissinger'a bir mektup sunmuşlardır. 12 Ekim 1973 tarihli mektupta, ABD'nin İsrail'e her türlü yardımda bulunması kendileri için dolayısıyla ABD ekonomisi için sorunlar yaratacağını dile getirmişlerdir. 16 Ekim'de ise Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı, Kral Faysal'ın bir mektubunu ABD Başkanına sunmak üzere ABD'ye gitmiştir. Bu mektupta İsrail'e yapılan yardımların hemen sonlandırılması, sonlandırılmadığı takdirde petrolle ilgili yaptırımlarının olacağı yazıyordu. Fakat aynı gün içerisinde ABD Senatosu toplanıp İsrail'e birçok konuda yardım etme tasarısını tartışıp kabul etmiştir (Gürel, 2018, s. 228).

Bu durum Ortadoğu petrol üreticisi olan ülkelerin tepkilerini daha da arttırmıştır. ABD Senatosu'nun İsrail'e silah yardım etmeye karar vermesi ve iki gün sonra da silah sevkiyatına başlaması bütün Ortadoğu coğrafyasında duyulmuştur. Bunun sonucunda Suudi Arabistan, bir yandan ABD'nin İsrail'e yardım etmesini durdurması talep etmiştir. Ayrıca bu durum ARAMCO (Mobil, Exxon, Chevron, Texaco)' temsilcilerini harekete geçirmiştir. Buna göre ABD başkanına mektup gönderen ARAMCO temsilcileri, ABD'nin İsrail'e yapmış olduğu silah yardımının hemen durdurulmasını talep etmekte aksi takdirde ABD'ye dost olan Ortadoğu ülkelerinin durumu değişeceği mevcut olan bu durum ise onlar açısından sıkıntı yaratacağını ifade etmişlerdir. Bu istek karşısında Ne Kissenger nede Nixon üzerinde etkili olmuştur (Armaoğlu, 1989, s. 359).

17 Ekim'de ABD Senatosu'nun kabul ettiği yardım tasarısının ilk tepkisini Kuveyt'te toplanan OPEC üyeleri standart kalite olarak kabul edilen 34 SPI graviteli Suudi Arabistan petrolünün %70 oranında arttırdığını ilan edip, petrol varil fiyatını 3 dolardan 5,12 dolara çıkarmışlardır. OPEC'in kararlaştırdığı fiyat ise genel olarak bütün Ortadoğu ülkelerinin üretmiş olduğu petrol varil fiyatının %40 oranında arttırılması yönündeydi (Gürel, 2018, s. 229).

17 Ekim'de Kuveyt'te toplanan OPEC üyeleri aldıkları kararlar doğrultusunda 1967 yılında İsrail'in genişleme için işgal ettiği tüm topraklardan çekilinceye kadar her ay olmak üzere %5 petrol kısıma kararı alındı. OPEC üyelerinin bunda güttükleri amaç uluslararası gücü İsrail'in işgal etmiş olduğu topraklardan çekilmesi için zorlamaktı. Ayrıca Arap ülkelerini destekleyen uluslararası camiadan kimsenin bundan zarar görmeyeceği de ifade edilmiştir. Esas itibarıyla kısıtlama özellikle ABD için hedeflenmekte ve ABD için tamamıyla petrol ihracatını da durdurmayı kararlaştırmıştı,

18 Ekim’de ise Suudi Arabistan, Cezayir ve Katar ürettikleri petrolün %10 miktarında kesme kararı aldırılmışlardır. 19 Ekim’de ise OPEC’in bütün kararlarını dikkate almayan ABD ise İsrail’e yüklü bir miktarda silah yardımı gerçekleştirmiştir. 20 Ekim günü ise bu durum karşısında Suudi Arabistan ABD’ye yapmış olduğu petrol satışını tamamen durdurduğunu ilan etmiştir. Bu karardan hemen sonra diğer OPEC üyeleri de aynı doğrultuda karar vermişlerdir. 22 Ekim’de ise toplanan BM Güvenlik Konseyi almış olduğu ateşkes kararına var olan durumda hiçbir değişikliğe neden olmamıştır. 4 Kasım’da ise tekrar Kuveyt’te bir araya gelen OPEC üyeleri daha önce almış oldukları %5 oranında ki petrol kesintisini %25 oranına çıkarmışlardır. Bu karar 26-28 Kasım’da Cezayir’de bir araya gelen OPEC üyelerinden Irak ve Libya dışındaki tüm üyelerden onaylanmıştır. Ayrıca bütün İsrail’i destekleyen ülkelerinde bu kesinti uygulamasının yapılacağını da onaylanmıştır (Arı, 2017, s. 57).

OPEC petrol üretimini kısması ve İsrail’i destekleyen ambargo uygulaması dünya genelinde petrole olan ihtiyacın arttığı bir döneme denk gelmekteydi. Soğuk Savaş’tan ötürü özellikle petrol ihtiyacını karşılayabileceği tek yer Ortadoğu bölgesiydi. Böyle bir ortamda OPEC üyeleri kendi aralarında ortak hareket etmek gibi bir düşünceden de yoksun bulunmaktaydı. Örneğin Aralık 1973’de Irak Hükümeti mevcut olan 2,1 milyon petrol varil olan üretim kapasitesini 1974 yılı için 3,5 milyon petrol varile çıkartmayı planladığını açıklamıştır. Buna göre Irak Hükümeti Arap-İsrail savaşında ilk tepki veren ülkelerden biri olmasına rağmen bu sefer İsrail’i destekleyen ama aynı zamanda Araplarında dostu olan batının cezalandırılacağını düşünmekteydi. OPEC ülkelerinin bu tutumu esas itibari ile örgüt içinde belirlenmiş dost ve düşman listesinin olmamasından ileri gelmekteydi (Gürel, 2018, s. 231).

1973 petrol krizi sadece gelişmiş batıyı tek değil gelişmekte olan ülkeleri de endişeye sevk etmiştir. Bu endişeyi en çok yaşayan bölgelerden biri Avrupa kıtasıydı. 1973 petrol krizi en çok Hollanda’yı etkilemiştir. Çünkü Hollanda sanayisinde çok önemli bir yeri olan Rotterdam rafinerisi Avrupa’ya akaryakıt teminini sağlamaktaydı. Avrupa ülkeleri ihtiyaç duydukları petrolün %17’sini bu rafineriden temin etmekteydiler (Armaoğlu, 1989, s. 359).

2.4. Krizin Sona Ermesi

1973 petrol krizi her ne kadar petrol üreten OPEC üyelerinin ambargoyu uygulamaları ve üretimi kısımları şeklinde karar verilmiş olsa da 1973 petrol krizi uzun ömürlü olamamıştır (Armaoğlu, 1989, s. 360). Şüphesiz petrol krizinin sona ermesinde ABD’nin uyguladığı mekik diplomasisi etkin olmuştur. 13-17 Mart ayında gerçekleşen OPEC toplantısında ambargoya son verilmesi doğrultusunda karar verilmiştir (Arı, 2017, s. 58).

1973 petrol krizi sürecini kısaca değerlendirecek olursak, ilk önce Ekim ayının ortalarından itibaren OPEC tarafından petrol varil fiyatları Arap-İsrail savaşından bağımsız olarak arttırmayı hedeflemişlerdir. Bunu ambargonun uygulanması ve petrol üretimini kısımları izlemiştir. Özellikle 1973 petrol krizinin başarısız olmasının sebebi OPEC üyelerinin kendi aralarında tam bir fikir birliği oluşturmamalarından ileri gelmiştir (Gürel, 2018, s. 236).

3. 1973 PETROL KRİZİ SONRASINDAKİ GELİŞMELER

3.1. Petrolün Değerinin Artması

1973 petrol krizi sonucunda küresel boyutta, “petrol fiyatının yüksekliği” olarak tek boyuta indirgenmiş ve üretememelerinden ileri gelmiştir.

1973 petrol krizi sürecinde artan petrol fiyatları dörde katlanmasına yani 3 dolardan 11,65 dolara çıkmasına (Akşin, 2015, s. 368) %370 oranında ve ihracatçıların bu fiyatları saptamada tüm kontrolü kendi ellerine almış olma düşüncesi dünyanın birçok yerinde ekonomilerde değişikliğe yol açmıştır. Petrol ihracatçılarının petrolden elde ettikleri toplam gelir 1972’de 23 milyar dolarken 1977’de 144 milyar dolara çıkmıştır (Yergin, 2018, s. 594).

Bu kısa sürede petrol fiyatında meydana gelen bu fiyat çıkışı, en büyük petrol tüketicisi sanayi devletlerinde, petrol tüketiminin kısılması için tedbirler alınmıştır. Esas itibarıyla üretimin kısılmasının nedeni petrol kısıntısı değil fiyat artışından ileri gelmiştir. Sanayisi gelişmiş ülkelerin üretim hacminde ki küçülme OPEC’in petrol üreten ülkelerinden petrol fiyatlarının yüksek olmasından kaynaklanmıştır. (Armaoğlu, 1989, s. 364).

3.2. Opec’in Güç Kazanması

1973 sonrası OPEC üyeliği kavramı da değişmiş Sovyetler Birliği hariç, dünya petrol ihracatçıları kavramıyla özleşmiştir. Enflasyon veya kıtlık olup olmayacağını artık OPEC ülkeleri belirliyordu ve yeni düzende gerek ekonomik ve gerek politik gücü değiştiren tüketiciden alıp üreticiye veren bir düzen oluşmuştur. Bu dönemde OPEC Genel Sekreteri, 1973 yılının üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra geriye dönüp baktığında bu dönem için OPEC’in altın yılları olarak nitelediği görülecektir.

Esas itibarıyla her ne kadar 1973 petrol krizinin temel sebebi Arap-İsrail Savaşı olsa da petrolü adeta bir yaptırım unsuru olarak OPEC üyelerinin kullanmak istemesinin ve petrol varil fiyatının artırılması yanında sahip oldukları petrol rezervlerinin uzun dönemde tükeneceği varsayımının da etkisi vardır. Ayrıca petrol ambargosu sona erdikten sonra dahi OPEC ülkeleri bir süre daha petrol varil fiyatını arttırmıştır (Gürel, 2018, s. 237).

OPEC ülkeler yüksek fiyat politikasının küresel boyutta başarılı olmasının temel nedenleri ise üretilen petrole olan bağımlılığın esnek olmaması bir diğeri ise sanayisi petrole bağlı olan devletlerin kendi kaynaklarını yeterince kullanamayıp alternatif enerji kaynağı çeşidi yaratamamalarından ileri gelmiştir.

3.3. Uluslararası Ticarete Etkileri

1973 petrol krizi sürecinde her ne kadar petrol ihracatını kısmına gidileceği kararları alınmış olsa da daha önce değinildiği gibi bu pek uygulanamamıştır. Bunun iki sebebi vardır; bunlar, üretim kısıntıları ile birlikte petrol fiyatlarının arttırılmasıdır. İkincisi ise petrol üretiminin kısılması ile ilgili ABD'nin bu süreç içerisinde izlemiş olduğu sert politikalar (Armaoğlu, 1989, s. 362).

1973 petrol krizi sonucunda OPEC ülkeleri kendi kaynakları üzerinde kontrol sahibi olmayı başarmışlardır. Tüketiciler ve OPEC arasında değerli bir kaynak olan petrolün fiyatı üzerinde çekişmeler olmuştur. Dolayısıyla petrol uzun bir dönem dünya ekonomisi tek değil dünya siyasetini de derinden etkilemeyi başarmıştır.

Petrol üreten Ortadoğu ülkeleri dünya ekonomisinde 1973 sonrasında daha güçlü bir statüye sahip olmuşlardır. Daha doğrusu petrol üzerinde ezici bir üstünlüğe hale gelmişlerdir.

1973 petrol krizi gelişmekte olan ülkelerin âdete enflasyonlarını azdırmıştır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin geri kalmalarını etkilemekle kalmamış, ödemeler dengesini de bozmuş ve büyüme hızlarını geciktirmiş veya durdurmuştur. Bu ülkeler petrolün kısıntıya gitmesinden de etkilenmiştir (Yergin, 2018, s. 602).

OPEC kararları gazete manşetleri oldu. OPEC ülkeleri sadece yaptıkları yatırımlarla tek değil aynı zamanda gelişmiş sanayi ülkelerinden birçoğunun iş ortamını da etkilemiştir (Mansfield, 2012, s. 399).

Bütün bu olup bitenin bir de arka yüzü vardır. Batı medyası sürekli Araplar diye kişileştirdikleri petrol devletleri yaygın düşmanlığın ve kızgınlığın hedefi haline de gelmişlerdir. Daha zengin sanayileşmiş ülkeler 1970'lerin küresel enflasyonundan onları sorumlu tutmuşlardır. Arap petrol devletleri artan etkilerini Filistin'deki Arapların durumuna ilişkin sağlıklı değerlendirmelerde bulunulması için kullandıklarında İsraililer onları petrol şantajı diye nitelediler. İsrail anlaşılır biçimde petrol şantajı görüşünü yaymak için her şeyi yaptı.

OPEC ülkeleri kısa süre içerisinde güçlerinin sınırlarını fark ettiler. Aynı zamanda sınırlılıklarını da sanayisi gelişmiş müttefiklerin özellikle ABD'nin

petrol sahalarına saldırıp işgal edebileceğine yönelik dayanan korku, 1974 yılında OPEC ülkelerinin ambargoyu kaldırmalarına mecbur etti. Bu korku azaldıkça petrol fiyatlarının dört katına çıkmasının tüketim miktarında azalmaya yol açtığı ve tüketimdeki azalmada üretimdeki artışla birleştiğinde dünyada tüketimden fazla petrol oluşum durumunu yaratmıştır. Ucuz petrole bağımlılığın tehlikelerinden tedirgin olan sanayisi gelişmiş ülkeler, kendi kaynaklarını koruma ve kömür, nükleer enerji gibi alternatif enerji kaynaklarını kullanma girişimleri başlattı.

1973 petrol krizi ‘petrol silahı’, ‘petrol savaşı’ gibi kavramaların literatüre kazandırılmış olduklarını görmekteyiz. Bu süreç içerisinde yaşanan bu gelişmeler küresel pazar için petrol üretimi için önemli bir bölge olan Ortadoğu bölgesine dikkatleri toplanmıştır. Petrol varil fiyatı artırımında ki yaşanan gelişmeler sadece sanayisi gelişmiş ülkeleri tek değil gelişmekte olan ülkelerin de ekonomisini etkilemiştir (Arı, 2017, s. 59).

Sonuç olarak küresel anlamda 1973 petrol krizi hem Ortadoğu hem de dünyanın geri kalan bölgeleri için yeni bir çağın başlangıcı oldu. Fernand Braudel, bütün bunları yorumlarken, petrol devriminin yüzyıllardır Doğu’dan Batı’ya akan zenginlik akışını tersine çevireceği için yeni bir çağın başlangıcında olunabileceğini söylemiştir. Braudel’e göre, XVII. yüzyıla kadar, Avrupalılar’ın Doğu halkları tarafından Avrupa’ya taşıdıkları değerli mallar (ipek ve baharat) gibi malların değeri Batılıların Doğulu halklara aldıkları malların değerinden daha fazla bedel ödemişlerdir. XVIII-XX. yüzyılın son çeyreğine kadar ise Doğu halklarının Batıdan satın aldığı ve çoğunlukla hammaddeden oluşan malların mali değeri Batı halklarının Doğu’dan satın aldıkları malların değerini aşmıştı. Braudel’in öngörüsüne göre, 1973 petrol krizi zenginlik akışının bir kez daha tersine döneceği bir çağın başlangıcı olabilirdi (Gelvin, 2016, s. 309). Braudel bu konuda kısmen de olsa haklı çıkmıştır.

Petrol varil fiyatının artması, Ortadoğu ülkeleri açısından gelirleri dolayısıyla güç ve etkideki önemi açısından yalnızca birkaç Ortadoğu devleti için önemli siyasal ve ekonomik sonuçları olmuştur. Arap-İsrail Savaşının sona ermesinden hemen kısa bir süre sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun dokuz ülkesi ve Japonya, Arap-İsrail sorunu üzerine daha önce görülmeyen bir tarzda Arap görüşünden yana olan ortak bir bildiri yayınlamasıyla saf değiştirmenin etkileri anında görünür hale gelmiştir (Öztürk, 2017, s. 3). Güçteki yer değişikliği, İran’da çok görülmüştür. İran, Arap-İsrail Savaşına ve yeni fiyat artışlarını tetikleyen 1973 petrol krizine dâhil olmamasına rağmen, batıdan ithal edilen sanayi ürünlerinin fiyatlarındaki (kısmen fiyat artışlarının

neden olduğu) enflasyonu telefi etmek için petrol fiyatlarında daha yüksek artış talep ederek OPEC'deki durumdan yararlanmaya çalışmıştır.

Petrol fiyatındaki artışın Suudi Arabistan üzerindeki etkisine baktığımızda 1973 yılında petrol fiyatlarının dört katına çıkmış olması Suudi Arabistan'ı çok farklı bir duruma taşımıştır. Suudi devleti saat başı artık 1930'lardaki bir yıllık geliri kadar kazanmasına neden oldu. Suudi Arabistan yönetimi ağırlıklı olarak iktisadi alt yapı, sağlık, eğitim ve savunmadan yana harcama yapmaktaydı. Suudi Arabistan'ın gelişimi son derece hızlanmıştır. 1973'ten sonra gerçekleştirilen ilk beş yıllık plan, 142 milyar dolar, yani bütün alt yapı projelerinin, yollar, havaalanı, limanlar ve elektrik santralleri tamamlama amacı artık gerçekleştirilebilir bir amaç halini almıştır (Ataman, 2010, s. 14).

Suudi Arabistan aynı zamanda 1974'de kurulan Suudi Kalkınma Fonu ve çeşitli uluslararası kuruluşlar aracılığıyla dünyanın en büyük yardım bağışçılarından biri haline gelmiştir. 1970'lerde Suudi Arabistan yardım programı krallığın gayri safi yurt içi hasılasının %10'dan daha fazlasına denk gelmiştir. Bu büyük sanayileşmiş ülkelerin herhangi birinden çok daha büyük bir orandı. Ama bu harcamaya rağmen Suudi Arabistan 1975 yılına gelindiğinde ABD ve Japonya'nın toplamından daha fazla mali fon biriktirmiştir (Cebeci, 2017, s.14).

Kısa sürede ekonomik olarak çok zayıf olan Suudi krallığı maddi olarak bir süper güç haline gelip, uluslararası sorumlulukları yüklenmiştir. Uluslararası para fonunun ve Dünya Bankasının kilit üyesi konumuna gelmiştir. Bu dönemde dünyada görünür rezervlerin üçte birine sahip olan Suudi Arabistan, dünyanın açık ara en büyük petrol ihracatçısı olduğu için, OPEC'in yönlendirici üyesi haline gelmiştir. Suudi Arabistan petrol üretim miktarını yükselterek ve düşürerek uluslararası petrol fiyatlarını etkileyebileceği anlamına gelmekteydi (Armaoğlu, 1989, s. 364).

Petrol fiyatlarındaki değişiklik, petrol varil fiyatının dört katına çıkması Irak'ın ekonomik hayatını değiştirmiştir. Irak'ın 1972 yılında 584 milyon dolar olan geliri, 1974 yılında 7,5 milyar dolara çıkmıştır (Yalçın Erik ve Koşaroğlu, 2016, s. 5).

4. SONUÇ

Yaşamın temel unsurlarından biri olan enerji tarihsel süreç içerisinde her dönem için önemli olmuştur. İnsanlığın ilk dönemlerinde günümüze kadar çok farklı enerji kaynaklarını kullanmıştır. İlk dönemlerden canlıların enerjilerinden faydalanılmış, sanayi devrimiyle birlikte enerji kaynağı açısından bambaşka bir dönem başlamıştır.

Enerji kaynakları içerisinde önemli bir yeri olan petrol XX. yüzyılın temel enerji kaynağı haline gelmiştir denilebilir. Özellikle I.ve II. Dünya Savaşları'nda da kullanılan ve bu savaşların gidişatı üzerinde etkili olan petrol, 1950'lerden itibaren yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Ortadoğu bölgesi sahip olduğu petrol rezervleri açısından XX. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren önemi artmıştır. Batılı şirketler Ortadoğu bölgesinde bu dönemden itibaren petrol üzerinde geniş imtiyaz haklarına sahip olmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gittikçe yayılan ulusal bilinç Ortadoğu bölgesini de etkilemiştir. Ortadoğu'da faaliyet gösteren batı kaynaklı şirketlere karşı ilk ulusal bilinç hareketi İran'da gerçekleşmiştir. İran ulusal hareketlerin sonucunda bir kısım imtiyaz haklarına sahip olmuş olsa da bu durum Ortadoğu petrol üreticisi ülkeler için yeterli bir gelişme değildir.

1960 yılına gelindiğinde ise petrol üreticisi olan devletler açısından önemli bir gelişme yaşanmıştır. Batılı petrol şirketlerine karşı bir birlik halinde hareket edebilecekleri bir örgüt olan OPEC kurulmuştur. OPEC'e üye olan petrol üreticisi ülkeler petrol şirketleri tarafından düşürülen petrol varil fiyatının tekrar eski seviyesine gelmesi ve üretilen petrol miktarının belirlenmesi gibi amaçlar geliştirmişlerdir.

1973 yılına gelindiğinde ise hem Ortadoğu hem de dünya tarihi açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunda etkili olan ise Arap-İsrail Savaşları ve petrol şirketlerinin millileştirme hareketleridir.

Ortadoğu petrol üreticisi devletler 1973 petrol krizi sürecinde Arap-İsrail savaşlarında İsrail'i kurulmasını sağlayan ve onu destekleyen devletlere, İsrail'e vermiş oldukları destekleri kesmeleri ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi için petrolü bir yaptırım gücü olarak ambargo uygulamak istemişlerdir.

Ortadoğu petrol üreticisi ülkeler kendi aralarında aynı fikir birliğinde olmadıkları için ambargo önemli etkisi olmuştur. Yürütülen diplomatik ilişkiler çerçevesinde ABD uygulanan petrol ambargosu karşısında sert tepkiler geliştirmiştir. 1974 yılına petrol ambargosu sonlanmıştır.

1973 petrol krizinin hem Ortadoğu açısından hem de uluslararası açıdan önemli sonuçları olmuştur. Ortadoğu ülkeleri sahip oldukları mal varlıklarını artan petrol fiyatları sayesinde artırmış, sosyal devlet olma koşullarının da bir kısmını yerine getirmişlerdir. Özellikle Suudi Arabistan bu dönemde gittikçe güçlenmiştir. Sahip olduğu kaynaklar sayesinde sosyal devlet açısından önemli olan altyapı hizmetlerini yerine getirmeye çalışmış ayrıca oluşturmuş olduğu fonla da uluslararası alanda önemini arttırmıştır.

Uluslararası ticaret açısından ise 1973 petrol krizi batılı ithalatçıları endişelendirmiştir. Petrol varil fiyatlarının dört katına çıkması petrol tüketim hacmini çok daraltmış batılı tüketicilerin alternatif enerji kaynağı aramaya sevk etmiştir. Bu dönemde ayrıca enerji güvenliği kavramı da giderek önem kazanmıştır.

Kaynakça

- Acar, Ç. Bülbül, S., Gümrah, F., Metin, Ç., Parlaktuna, M. (2011). *Petrol ve Doğalgaz*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık. 2.Baskı.
- Akşin, S. (2015). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 3. Baskı.
- Arı, T. (2017). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı Cilt II*. Bursa: Alfa Akademi Basım. 1. Baskı.
- Armaoğlu, F. (1989). *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 1. Baskı.
- BP. "BP 60 Years Statistical Review of World Energy (1951-2011)", 2011.
- Cebeci, A. (2017). "Sermayenin Uluslararasılaşması ve Suudi Arabistan'da Toplumsal Dönüşüm" *Social Sciences Studies Journal*, 3(12), 2380-2388.
- Gelvin, J., L. (2016). *Modern Ortadoğu Tarihi (1453-2015)*. İstanbul: Timaş Yayınları. 1. Baskı. (İngilizceden Çev. Güneş Ayas).
- Gürel, Ş., S. (2018). *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*. Ankara: İmge Kitabevi. 1. Baskı.
- Karataş, A., Karataş, Y. (2016). *Bitmeyen Savaş Paylaşamayan Ortadoğu Sykes Picot'un 100. Yılı*. İstanbul: Evrensel Basım Yayım. 1. Baskı.
- Harunoğulları, M. (2017). "Orta Doğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi" *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 121-137. erişim: 17 Mayıs 2019.
- Mansfield, P. (2012). *Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları. 1. Baskı. (İngilizceden Çev. Ümit Hüsrev Yolsal).
- Merriman, J. (2018). *Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları. 1. Baskı. (İngilizceden Çeviren. Şükrü Alpagut).
- Pamir, N. (2005). "Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler" *Stratejik Analiz*, Aralık, 57-73.
- OPEC. (2019). "Brief History", 2019.
- Öztürk, S., Saygın, S. (2017). "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu" *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.
- Sorkhabi, R. (2016). "Ortadoğu'da Petrol Neden Bu kadar Çok" (İngilizceden Çev. Gürsoy, H.), *TMMO, Mavi Gezegen Sayı: 21*.
- Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)*. İstanbul: Der Yayınları. 10. Baskı.
- Üşümezsoy, Ş. (2006). *Petrol Şoku ve Yeni Ortadoğu Haritası*. İstanbul: İleri Yayınları. 1. Baskı.
- Erik, N. Y., Koşaroğlu, Ş., M. (2016). "Tarihsel Süreç Boyunca Değişen Petrol Fiyatları; Şeyl Gazı Etkisi ve Bazı Öngörüler" *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 119-143.

- Yılmaz, H. İ. (2016). “Ortadoğu’nun Geo-Ekonomik Önemi ve ABD’nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri” *Tesam Akademi Dergisi*, 3(1), 99-128.
- Yergin, D. (2017). *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 10. Baskı. (İngilizceden Çeviren. Kamuran Tuncay).